

Sagn og Tro knyttet til Stene i Ribe Amt.

Af Højskolelærer *Aug. F. Schmidt*, Galtrup.

Den til Grund liggende Tanke for Hovedparten af de Sagn, der knytter sig til *Naturgenstande*, er den *forklarende* Bevæggrund. Almuen vil forklare, hvorledes dette eller hint usædvanlige er opstået. Således findes der spredt rundt på de danske Sletter en Mængde store Stene, der hyppigst er af Granit eller Gnejs. Disse erratiske Stenblokke (Vandreblokke) er i Istiden ført hertil fra den skandinaviske Halvø; men da Almuen ikke kendte til Geologi, måtte den finde Forklaringen ad anden Vej. Og Forklaringen fandtes også. Det er da især som Udtryk for Almuens Sandhedssøgen og Erkendelsestrang, at Stensagnene, som her skal omtales for Ribe Amts Vedkommende, har Interesse i vor Tid.

Hovedparten af Sagn knyttet til enligtliggende store Stene indeholder Motivet: *Kæmpekast*: en Kæmpe (Trolde, Jætte, -kvinde, Kælling) har i sin Tid kastet Stenen f. Eks. efter en Kirke (vor Nr. 2, 4, 5, 9, 11, 12, 13, 14, 17, 18), hvilket tyder på, at denne Form af Sagnene hidrører fra Kristendommens første Tid i Danmark; de gamle hedenske Guddomme kunde ikke tåle at se Kirkerne (eller høre Kirkeklokkeklangen), hvorfor de kastede Sten efter dem, og da mange af de store Stene ligger nær Kirker, var det ret naturligt, at Stenenes Til-

stedeværelse forklaredes på denne Maade. Ellers fortæller Sagnene selv, hvorfor eller efter hvem det var, Kæmpen nu har kastet denne eller hin Sten derfra og dertil (Nr. 6). Nr. 4, 5 og 6 ligger tæt ved Syssel- og Herredsskel, og *Thorkild Gravlund*¹ mener derfor — og vel også med Rette — at de Stene, der ligger på Skellene, oprindeligt har været Skelangivere mellem Sysler og Herreder. Sten Nr. 4 ligger i „Grændserejsningen mellem Øst og Vest. Bække er Almind Syssels gamle Vagtport, og Skellet skal snarere have fulgt Stensagnene end Landmaalerlinjen nu ude i den vildsomme Hede.“ Ved to berømte Stene: „Harald Blåtands Sten“ (Nr. 1) og Tislund-Stenen (Nr. 2) har man forklaret Beliggenheden ud fra et Sagn om en historisk Personlighed, Harald Blåtand (jfr. også Nr. 3), men ved Nr. 2 har man dog også Sagn om Kæmpekastet efter Kirker og Sagn om en Kæmpe, der kørte Stenen på en Jærnbør eller trillede den paa Ruller (også knyttet til Nr. 1 i nyeste Tid). Til Tislund-stenen (Nr. 2) knytter sig også et vidtudbredt Skattegraversagn. Derimod er Sagnene om Voldtægt og Ulykkestilfælde, knyttet til Nr. 3, ikke almindeligt kendte Sagn, hvilket er Tilfældet med Nr. 15, hvor det vil bringe Ulykke, hvis Stenen flyttes. I Folketroen var der nemlig mange Ting, man ikke måtte flytte; det voldte Ulykke, mentes der, og således da også med Trappestenen på Nørholm. At store Stene kan stå som Vartegn ved Vadesteder for rejsende eller hjælpe en vildfarende på ret Vej, er let at forstå, og Eksempler herpå findes da også her Nr. 7 og 16. Et Rim knyttet til en stor Sten kendes også andetsteds fra end fra Tislund-Stenen (Nr. 2).

Bortset fra alle disse „Småsagn“, der har Forbin-

¹ Skelstene 1923, 20, 26.

delse med de store Stene, så er dog den altoverskyggende danske Sagntype alligevel „Kæmpekastet“, og dette Motivs store Udbredelse skyldes for en Del dette, at Almuen har villet finde en rimelig Forklaring på en Del Huller og Fordybninger el. Ign. Mærker, som ses i mange store Stene.

Kun ved særlig indgående Undersøgelser af alle de pågældende Stene vil man være i Stand til at forklare Fordybningerne. Almuen nævnede dem som *Kæmpefingre*, der var fremkomne ved Kæmpehåndens krystende Tag i Stenen, inden den susede igennem Luften efter den ulykkelige Kirke, der skulde stå for Skud. Kæmpefingre findes i Stenene Nr. 11, 12, 13, 14, 17, 18. Nu i vore Dage kan vi jo ikke nøjes med denne, efter gamle Tidens Naturopfattelse forstaaelige Forklaring, og vi må søge en anden.

Størsteparten af de omtalte Stenfordybninger er sandsynligvis fremstået ad naturlig Vej ved Stenenes Dannelse. Til de naturlige Fordybninger hører langagtige Skurer, der forklaredes som fremkomne ved, at en Jættekvinde kastede Stenen(e) i sit Strømpebånd eller Forklædebånd. Det bliver Geologernes Sag at redegøre i det enkelte for Fordybninger af den Slags. En Del af Mærkerne er vel huggede af Mennesker; måske Minder om Forsøg på at sprænge Stenene på gammeldags Vis ved først at hugge (bore) Hul i Stenen, sætte en Trækile i Hullet og så hælde Vand på Træet, hvorved dette efterhånden udvidede sig, så Stenen sprængtes i et Par Stykker; måske har man hugget Ejermærker i nogle af Stenene for at vise et Markskel. Flere af de store Stene har sikkert haft Forbindelse med Helligstederne; Tislund-Stenen (Nr. 2) afgiver et Eksempel herpå, idet den har været et „Alter“

viet til Guden Tí. De såkaldte „skålformede Fordybninger“, som findes i visse store Stene (f. Eks. på Stenen, der står ved Indkørslen til *Askov Højskole*), har haft Forbindelse med den hedenske og primitive Gudsdyrkelse. De skålformede Fordybninger mener man, har været *Tegn for Ilden*;¹ Fordybningerne er fremstået af Ildboringshullet. Ilden var hellig, og Frembringelsen af Ild var derfor overnaturlig og hellig. De mange Huller på Stenfladen udsmykker; herved er det forståeligt, at Ildens Guddom afløstes af Solen, hvorved nye Tegn, Kredsen og Kredskorset (på Kampestene) i Danmark kom til at stå ved Siden af det gamle. De runde Mærker står da som Minder om Urforestillinger af religiøs Art, men tillige om en begyndende Fremstillingskunst.² Fordybninger i Sten kan også i visse Tilfælde stamme fra en primitiv Lampeform. Den brændbare Vædske hældtes i Hullerne, hvor den så ved Antændelsen kunde udsende et blafrende Lys. Fra adskillige middelalderlige Kirker kendes denne Lampeform.³ —

Folkevittigheden har også Forbindelse med de tavse Stene. Over hele Danmark kendes således Vitsen om Stenen, der *vender sig*, når (hver Gang) den lugter nybagt Brød (her Nr. 10), men da en Sten ikke kan lugte, vender den sig aldrig! (Smlgn. Udtrykket: „Jeg kan høre, hvor Græsset gror“; ∴: hvis man *kan* høre, kan man også høre, hvor (på de Steder) der gror Græs). — Undertiden kan de store Stene også yde et sprogligt Bidrag, idet de har fået Navne, der ofte indeholder et sjældent eller gammelt Led; men hyppigst hen-

¹ Skivebogen 1917, 140 ff.

² Årb. f. nord. Oldk. 1920, 126 ff.

³ Vejle Amts hist. Årb. 1920, 127 ff.

tyder *Stennavnene* dog til Stenens Udseende eller til Sagnet, der fortælles om Stenen. I mange Tilfælde vil det vist være vanskeligt at give en tilfredsstillende sproglig Tolkning af Stennavnene (jfr. Nr. 1, 3, 7, 8, 11, 16).

Foruden det foran meddelte, der først og fremmest er skrevet med Henblik på den følgende Stenliste fra Ribe Amt, findes der selvfølgelig mange andre og speciellere Spørgsmål om Stene i Folkets Sagn og Tro, men om flere af disse Emner haves der på dansk grundige Undersøgelser. Således findes der en Bog om „Tordenstene“: *Tordenvåbenet* af *Chr. Blinkenberg* (1909). Om Sten kastet på Grave (∴: symbolsk Begravelse) findes *Folmer Dyrlands* Afhandling: *Om Stenkaste og Troshöwe* (Dania VII [1900], 224 ff). Om *Løsningsstenen* har *Fr. L. Grundtvig* skrevet en Bog. Og om Kampe-stene, der findes rundt på Skellene (Sysselskel, Herredsskel) har *Thorkild Gravlund* skrevet en tankevækkende Bog: *Skelstene* 1923. I denne Bog bliver Stenene behandlede ud fra den Sammenhæng, de formentlig må have haft som *Skeldannere* imellem danske Bygder. Th. Gravlund har også — med stor digterisk Kunst — benyttet Almuens Sagn og Tro om Stene i flere af sine Romaner, mest i *Jættebroen* og *Flintenstens Ole*.

Materialet til den følgende Stenliste er, som Noterne viser, hentet mange Steder fra, men de fleste Sagn er dog at finde i *Evald Tang Kristensens Danske Sagn* III. Bind og i hans tilsvarende utrykte Sagnsamling i *Dansk Folkemindesamling* (∴: DFS). Endvidere findes i Dansk Folkemindesamlings Kapsler 1906—31 b, Topografinumrene 2585—2709 utrykte Optegnelser (fra Tiden efter 1906) og Henvisninger vedrørende Stene i dansk Folketro. I „Fra Dansk Folkemindesamling“

1908 (Danmarks Folkeminder I), 97 ff, findes en Liste over Sagnstene i Danmark; denne Liste kan selvfølgelig suppleres en Del, hvilket også er Tilfældet for Ribe Amts Vedkommende.

1. *Sten på Bække Mark* (Anst Herred, Bække Sogn) har man villet identificere med den hos Sven Aggesøn og Saxo omtalte Sten, som Kong Harald Blåtand var i Færd med at bringe til sine Forældres Gravsted i Jelling, da han fik at høre, at Sønnen, Svend Tveskæg, var ved at tilegne sig Magten i Danmarks Rige, altså at gøre Oprør. Harald Blåtand måtte derfor skyndsomst lade Stenen ligge og drage i Kamp. Det mislykkede Forsøg på at lade den store Sten flytte til Thyres Gravhøj i Jelling er altså efter det gamle Sagn Kong Haralds sidste store Foretagende kort før hans Død. Jellingmonumentet viser os imidlertid, at Harald i Slutningen af sin Regering virkelig fik rejst den store Runesten (hvorpå han dog fortæller mest om sig selv!) til Minde om sine Forældre.

Medens hverken Sven Aggesøn eller Saxo nærmere betegner det Sted, hvor Harald lod den vældige Sten ligge, har man senere søgt at stedfæste Sagnet og at påvise Stenen. Allerede i Saxo-Udtoget fra første Halvdel af det 15. Årh. (Thomas Gheysmer eller „Jydske Krønike“) nævnes *Bække Mark* som det Sted, hvor Stenen blev efterladt, og længe efter var Sagnet knyttet til en mægtig Sten, som fandtes her. Hos Thomas Gheysmer står følgende (her oversat fra Latin): „Da Harald hørte det (at Sven havde trukket Danmark fra ham), lod han Stenen ligge (nemlig på Bække Mark) og befalede sine Folk at ruste sig til Krig“.¹ Saxoudskriveren betegner udtrykkelig ved „Bække Mark“, at det

¹ *Scriptores Rerum Danicarum* II, 348.

er hans egen Tilføjelse. I en „Historisk Beskrivelse over Thyrid Herred“ fra 1766¹ siges, at Stenen, kaldet Svingelands Sten, der er den største, som findes i Egnen, ligger i Syd og Nord på Bække Mark, $\frac{1}{4}$ Mil Nordvest for Bække By. Den er $28\frac{1}{2}$ Alen i Omkreds og 9 Alen lang. I den nordre Ende er den $3\frac{1}{2}$ Alen over Jorden „lig en Skibs-Forstavn“ og 4 Alen bred; i den søndre, lavere liggende Ende er den $6\frac{1}{2}$ Alen bred. Huller, som fandtes i begge Ender af Stenen, viste, at der var gjort forgæves Forsøg på at sprænge den. 1768 nævnes „Svinglingstenen“ også (Grønlundske Papirer). 1769 meddeles i Danske Atlas,² at på „Bække Mark ligger en meget stor Steen med nogle udhugne Huller paa, hvilken Kong Harald Blaatand har villet lade flytte til Jelling, men blev af Fienderne forhindret.“ Stenen skal henimod 1790 være blevet kløvet og ført til Nørholm ved Varde for at bruges til Trapper og Trug³ (jfr. Nr. 15). 1926 er bekræftet af flere gamle Folk i Egnen, at „Svinglingstenen“, der lå på Højdedraget mellem Romlundgård og Storedal Nordvest for Bække, „for meget længe siden er kløvet og ført til Nørholm som Trappe og Svinetrug.“ Da Runeforskeren *Finn Magnussen* i 1820 ikke kunde finde Stenen på Bække Mark, formodede han, at det måtte være den store Sten i Tislund, Harald Blåtand havde slæbt med, ja selv Læborg-Stenen har man gættet på. Når Sagnet således kan flyttes omkring, er det let at forstå, at det også er blevet knyttet til Stenen, der den Dag i Dag ligger ved Bane- og Vejkrydset Sydøst for Lille Hamborggård. Selv de allerældste Folk

¹ Universitetsbiblioteket Additam. 345 40, Afskr. i D F S.

² V, 962 Note h.

³ P. G. Thorsen: De danske Runemindesmærker I, 136.

i Bække Sogn kalder (1926) denne Sten for Harald Blåtands Sten, og fortæller, at den står på en Jærns-læde, som Harald Blåtand efterlod sammen med Ste-nen, da han hørte om Sønnens Oprør (jfr. Tislund-stenen), men, som udførligt omtalt hos Wimmer, flyt-tes Sagnet til den store Sten i Tislund Krat, da Ste-nen ved Bække var forsvundet.

Sammenligner man Beretningerne 1766, 1768 og 1769 med Wimmers Undersøgelser, bliver Resultatet dette: Svingling- — eller Svingelandsstenen — *er identisk* med den hos W. nævnte Harald Blåtands Sten.¹ Ste-nen ved Lille Hamborggård, Læborg- og Tislund-Ste-nen er alle *falske* Harald Blåtands Stene; den rigtige Harald Blåtandssten er Svingelandsstenen, der jo des-værre nu er borte, og vi har intet synligt Minde om det ca. 600-årige Sagn, som har været knyttet til Bække Mark.

Om den endnu liggende falske Harald Blåtandsten ved L. Hamborggård kan oplyses, at den måler 3.5×2.5×1.6 m., men store Dele er bortsprængt af den.² Denne Sten er uanvendelig til Runesten; den består nemlig af meget grovt rødkornet Granit, som endogså er ubrugeligt til Vejmateriale. For ca. en Snes År siden blev der kløvet et Par Stykker af den; de ligger nu ved Stenens Side. Det var Meningen at bruge den til Vejmateriale, men Stenen var alfor skør, hvorfor den blev liggende. På Generalstabens Målebordsblad „S 5, Bække“ (mod Nord), målt 1869—70, er Svingelands-stenen nævnt. Hos *Evald Tang Kristensen*³ hedder det,

¹ Ludvig F. A. Wimmer: Danmarks Runemindesmærker I, 43—45; jfr. smsts. II, 33 ff og 85 ff (Tolkning af Bække Runestenene)

² V. Milthers: Kortbladet Bække (Danm. geol. Undersøgelser I R. Nr. 15. 1925), 20 jfr. Wimmers Mål.

³ Danske Sagn III, Nr. 293.

at den „store sten, der står på Søren Nielsens mark nord for Bække, skal være trillet dertil. Den skal stå på banen endnu.“ I disse to sidstnævnte Tilfælde må vi stå overfor en Forveksling med en anden Sten, hvis ellers Ordene om, at Svingelandsstenen eller Harald Blåtands Sten blev ført til Nørholm o. 1790, står til Troende.

Navnet „Svingeland“s Betydning er vel vanskelig at finde, men det er jo muligt, at *Thorkild Gravlunds* Tolkning¹ (med Spørgsmålstejn efter): „hvor Landet, Grænsen [o: Sysselgrænsen] svinger, drejer“ er den rigtige.

I Forbindelse med „Harald Blåtands Sten“ ved Bække skal Tislund-Stenen omtales, idet der er flere Lighedspunkter i disse to Stenes Sagn.

2. *Tislund-Stenen* (Malt Herred, Brørup Sogn) i Tislund Krat ca 4 km Nord for Kongeåen, er en Moræneblok (Vandreblok), ført med Isen til sit Sted fra den skandinaviske Halvø, 16 Meter i Omkreds;² i gammelt Mål nævnes Omkredsen ca. 7½ Favn. Den rager 5—6 Alen op over Jorden og ligner på Afstand et lille Hus. Denne Sten har både i sin Masse og sin Form en vis Lighed med den større Jellingesten. Ligheden forøges derved, at et Stykke af Stenens Top er bortsprængt i nyere Tid, ligesom Jellingestenen mangler et Stykke af Toppen. Det skal være den senere Biskop i Ribe, *Koefoed*, der som Præst i Brørup (1791—96) ved et Forsøg på at sprænge Tislund-Stenen med Krudt bortsprængte det nu manglende Stykke af Toppen, som Runologen *Wimmer*³ ved sin Undersøgelse af

¹ Skelstene 1923, 19 f.

² V. Milthers. Kortbladet Bække (Danm. geol. Undersøgelser I R Nr. 15 1925, 20; S. 21: Fotografi af Stenen).

³ Danmarks Runemindesmærker I, 45 f.

Stenen den 22. Juli 1878 endnu fandt liggende ved Stenens Fod. Tislund-Stenen blev allerede fredet 1832, og i den under 6. Juli tinglæste Erklæring forpligter Gaardmand Jens Andersen og alle fremtidige Ejere af Jordlodden sig til at bevare Stenen uforstyrret, ligesom det omliggende Egekrat ej heller må forulempes. I Erklæringen er optaget Udtog af en Skrivelse fra Kommissionen til Oldsagers Bevarelse, og heri hedder det: „Da der er Sandsynlighed for, at denne og en allerede fredet [Sten], der ligger ved Læborg, efter hvad man véd om dem, have kunnet være bestemte for Thyras berømte Gravhøj, som omtales i Runeindskriften [i Jelling], der hører til den ene af disse Stene, fortjente den at fredes, og det saa meget mere, som det er muligt, at en af disse maaske netop er den Sten, Sagnet beretter, Kong Harald Blaatand var beskæftiget med at flytte til sin Moders Grav, da han blev underrettet om, at hans Søn havde gjort Oprør mod ham.“

Man må bemærke, at Kommissionens Skrivelse blot omtaler Tilknytning af Haraldssagnet til Tislund-Stenen som en hypotetisk Mulighed. At Kommissionen ikke har kendt noget Folkesagn knyttet til Stenen, synes at fremgå af, at den ikke engang véd med Bestemthed, til hvilken Sten Haraldssagnet skal henvises. Før Stenens Fredning i 1832 kendes intet skriftligt eller trykt Sagn knyttet til denne Sten, og en gammel Mand (f. 1816) fortalte da således også i 1881 til *Axel Olrik*, at før „den kongelige Forordning om Stenen“ kom, havde ingen kendt noget Sagn om denne.¹ Men allerede i Året 1838 findes der i et stedligt Tidsskrift² en Optegnelse om Tislund-Stenen, meddelt af „gamle An-

¹ Dania I, 143 f.

² Historisk-statistisk Maanedstidende for Ribe Stift 1838, Juli.

ders Fisker“ (c: A. C. Teilman, født 1786 på Endrupholm, ca. 2½ Mil fra Tislund), hvori det hedder: „Paa Tislund Bakker staar endnu den store Sten, som Kong Harald vilde have sat over Gorm den Gamle, men maatte forlade, da Fjenden, som bekjendt, var brudt ind i Landet. Om Jernslæden endnu sidder under denne Sten, maa vi lade være usagt.“

Vi står her overfor flere Muligheder. 1) Gengivelse af et ægte folkeligt og gammelt Sagn synes ikke at passe med de ovenfor citerede to negative Udsagn om, at der i nyere Tid knyttes andre Sagn til Stenen end Haraldssagnet. 2) Fredlysningssagen har vakt Interesse for Stenen i Tislund, så at Haraldssagnet af den Grund knyttes dertil. Formodningen om Jernslæden under Stenen kan muligvis være Egnens Beboeres eller Teilmans egen Gætning. 3) De i nyere Tid optegnede Jærnbåresagn knyttet til Tislund-Stenen kan ikke med Sikkerhed anføres som Bevis på, at Teilman virkelig gengiver et Folkesagn, da disse sent optegnede Sagn kan grunde sig på Teilmans Artikel eller på folkelig Diskussion i Anledning af Fredlysningssagen, som Ejeren af Stenen vel maa have ejet en Genpart af.

Til nærmere Oplysning skal nu denne Nutidstradition meddeles, dels efter Axel Olriks Afhandling i Dania I., dels efter andre senere tilgængelige Optegnelser, her meddelte i den originale Retskrivning. „En aftægtsmand i Tislund har fortalt: Der var en gang en høvding, som vilde flytte stenen. Han lagde den på en „jærnbær“ (bør af jærn) og vilde trække den afsted, men trådte derved så hårdt, at hans træsko brast; han fik sig da et par jærntræsko. Så kom der noget „i ævøj“, så han måtte lade stenen ligge. Men der, hvor den ligger, er den sunken dybt i jorden; der findes

endnu jærnbøren og træskoene i jorden.¹ — Hjemmelsmanden er aftægtsmand Kristen Andersen på Tislund mark; han er født 1816 i Vorbasse og har boet i Tislund siden 1827. Han og hans broder har en gang ved nattetid — de vilde ikke have, at folk skulde vide det, om de gravede uden nytte, — gravet ned ved stenen i det håb at finde noget. Men da de havde gravet halvtredje alen ned i jorden uden at finde stens nederste ende, opgav de arbejdet. — Mads Nielsen i Gjerndrup, tre fjærdingvej nord for stenen, fortalte: Dæ hær en kjæmp vild trillet mæ en; dæ står en stuer jaenbår under en o en par stuer jaenskue imeld æ bår-lår (håndtagene på trillebøren), mæn så fæk han andt o ta wår o, o så løf han o lod en ligg. — Astrid Feilberg, født 1863, opvokset i Brørup præstegård, fortalte mig [A. O.] i 1883, at hullet i jorden ved Tislundstenen har to mænd gravet for at se, hvad der var under, men de blev begge tossede; siden har ingen prøvet paa at grave der; stenen står på en jærnslæde. — Gårdmandsdatter Else Storm (født 1859 i Brørups annekssogn Lindknud, har siden sin barndom tjent i Brørup sogn) fortalte mig [A. O.] i 1883, at stenen står på en jærnbå-r. Den blev trukken afsted af mennesker; men så kom der krig og stenen blev stående. Der var en gang nogen, som vilde grave under stenen; men de blev tossede. Hverken Astrid Feilberg eller Else vidste noget om kong Harald eller, hvem der havde flyttet stenen.“

Om Jærnbøren har *Evald Tang Kristensen* også et Par Optegnelser²: „*Tirslund store sten* skulde have

¹ Fortalt A. O. af Prof. *H. Nutzhorn* i Askov, der (vistnok 1881) har hørt dette Sagn og optegnet de to her meddelte Sagn fra Gjerndrup.

² Danske Sagn III, Nr. 291 (efter Niels Lie, Vejen, og John Hansen.)

været ind på Jelling høje, og den blev sat på en jærnbåre. Men kæmperne, der skulde trække den, kørte fast, og så blev den stående på samme båre og står i samme stilling endnu.“ — „Den bekjendte store sten i *Tirslund* skal være den, som Harald Blåtand lod køre efter Jelling til. Den siges at ligge på en uhyre stor jærndør nede i jorden.“ — Degnen i *Sneum*, *M. K. Sørensen*, meddeler i et utrykt Brev til *Oluf Nielsen* af 18/12 1892, at han også har hørt Fortællingen om Jærnbåren under Tislund-Stenen.

1883 fortalte Aftægtsmand Kristen Andersen til Axel Olrik, at Stenen ikke var blevet ført på en Jærnbåre, nej, den blev trillet på Ruller til Tislund fra Vesterhavet; „en konge vilde have ført den til Tyras høj, men det fik han ikke gjort; og den sten må ingen flytte.“ Pastor *Heinsen* i Brørup (1848—1868) havde sagt, at Stenen var „blæst“ dertil, „men han sagde mange løgne“. Fordi nu Kristen Andersen o. 1881 fortæller H. Nutzhorn én Sagnform, og 1883 Axel Olrik en anden, så mener Olrik heraf at kunne slutte, at Jærnbåresagnet „er en selvstændig folkeoverlevering“, idet vi her har et Sidestykke til Folkevisetraditionen; thi Visesangere kan, uden at vide Forskel, synge forskellige Former af en Vise, og her i Tislund-Tilfældet har vi da „et stærkt vidnesbyrd om, hvorledes de to overleveringer går jævnsides uden at gribe ind i hinanden.“¹

¹ I jfr. *Dania* II, 35 ff., hvor Sydjyllands fortjente Historiker, *Oluf Nielsen*, fremlægger en kraftig Kritik af Folkesagnetenes Ælde og Ægthed. *Oluf Nielsen* angriber stærkt Axel Olriks Konklusion af Tislund-Stenens Jærnbåresagn, S. 43 f. — Til Støtte for Olriks Hævden af Jærnbåresagnet som folkelig Overlevering (∴ ikke Gæt-værk) kan anføres, at man f. Eks i *Valdres* i Norge har Sagn om en Kæmpe (Jætte), der slæber et Klippestykke på en Slæde, men pludselig afbrydes.

Til Tislund-Stenen knytter sig også det over hele Danmark kendte Stensagn om en Kæmpe, der kaster en stor Sten efter en Kirke. Således fortaltes i 1881 i Gjerndrup, at en Kæmpe, der var blevet vred over, at Brørup Kirke var blevet bygget, tog en stor Sten, der lå ovre ved Føvling og kastede den efter Brørup Kirketårn og ramte, men Tårnet stod imod, Stenen fløj tilbage og blev liggende ved Tislund; Tårnet fik dog så megen Skade, at det måtte tages ned, og siden er intet opført i Stedet på Brørup Kirke. Varianter: Stenen slog først Tårnet af Brørup Kirke, fløj tilbage og slog Tårnet af Føvling Kirke, derpå atter mod Nord, hvor den faldt ned ved Tislund, da dens Kraft var udløben. En Kæmpe ved Brørup Kirke vilde slå Tårnet af Føvling Kirke, fordi han intet Tårn selv havde på Brørup Kirke. Så tog han en stor Sten og smed efter det, men den faldt for tidlig til Jorden og kom til at ligge i Tislund. Det er nemlig to Kæmper, der har bygget de Kirker, og så var de jo misundelige på hinanden.¹

Som det fremgår af den ovenfor meddelte Skrivelse fra Kommissionen for Oldsagers Bevarelse vedrørende Tislund-Stenens Fredning i 1832, tænkte man sig dengang, at Harald Blåtands Sten ikke blot kunde findes i Tislund-Stenen, hvilket Skrifter² fra nyere Tid ofte indeholder Vidnesbyrd om, men også i den vældige Sten i Læborg, hvoraf Runestenen, der nu er flyttet til Læborg Kirkegård, muligvis i sin Tid har udgjort en Del. *Wimmer* skriver om disse Stene følgende:

¹ D. T. S. 1906—23: 2682; D. S.² III A. 9: 2682; jfr. Oluf Nielsen: Malt Herred 1870, 136.

² Trap 1 (1859) II, 987, 997; Thorsen: Danske Runemindesmærker (1864) I, 136; Vejle Amts Avis 5/8 1868; Oluf Nielsen: Malt Herred, 136.

„Med lige stor ret som Tislund- og Læborg-stenen kunde en hvilken som helst anden stor sten i nogle miles omkreds i egnen omkring Jællinge udpeges som kong Haralds', og sagn vilde uden tvivl snart bekræfte den lærde formodning. Både med hensyn til Tislund- og Læborg-stenen tør jeg udtale, at de vældige masser ikke kan antages nogensinde at have været rokkede fra den plads, hvor de findes, og at de altså umulig kan have noget at gøre med Haralds i sagnet omtalte sten. Bægge stene går så langt ned i jorden, at forsøg på at udgrave dem, som jeg for at komme til klarhed om deres virkelige størrelse har anstillet på mine runologiske undersøgelsesrejser, måttet opgives, da det ikke var muligt med den arbejdskraft og de redskaber, der kunde skaffes til veje, at nå deres bund. At den sten, som kong Harald efter Sven Aggesöns og Saxos beretning forgæves søgte at flytte til Jællinge, overhovedet aldrig har været til, følger af, at det af dem fortalte sagn efter min mening kun er opstået ved misforståelse af de erindringer og fortællinger, der knyttede sig til den store runesten i Jællinge.“¹

Efter nu at være færdig med Omtalen og Kritiken af Sagnene, der knytter sig til Tislund-Stenen, skal det nævnes, at Stenen i Oldtiden har indtaget en vigtig Plads i Egnens Gudsdyrkelse, idet den har været et „Alter“ for Krigsguden *Ti* eller *Ty*, der var en meget kendt Guddom i Tiden omkring og efter Kristi Fødsel. I mange danske Stednavne, hvor *Ti*'s Navn indgår (f. Eks. Tise, Tiset, Tisvilde, Tibirke), har vi Minder om en Dyrkelse af Guden *Ti*, således også i det nuværende *Tislund*. Egekrattet omkring Stenen var *Ti*'s hellige Lund. Tislund-Stenen er en af Danmarks berømteste

¹ Wimmer: Danmarks Runemindesmærker I, 45 f.

Stene, og det er ret interessant at vide, at Danmarks mest kendte hellige Kilde, den nuværende *St. Helene Kilde* i *Tisvilde* i Nordsjælland, også var viet til Ti.¹ Tislund-Stenen er nævnt i næsten alle Værker angående Danmarks Geologi og i flere Værker vedrørende hjemligt, dansk Hedenskab, således i *Gudmund Schüttes* Bøger: „Offerpladser“ og „Hjemligt Hedenskab“.

I det sydvestlige Jylland plejede man at sige, når en Historie sluttede: „Snip, snap, snude, nu er den ude — tip, tap, Tønde, nu må du begynde — „og nu skal Rive Tårn og *Tislunds store Sten* hænge i din Næs’, til du fortæller en li’så lang og li’så trang, men it den selv sam’.“ — Ribe Domkirketårn og Tislund-Stenen hører jo til Sydvestjyllands Mærkværdigheder.²

Vi drager nu tilbage til Bække igen for at høre nærmere om et Par andre Stene i dette Sogn.

3. *Ronvædderstenen* eller *æ grå Sten* ved Vejen fra Asbo til Bække. 1768 anføres i Præsteindberetningen om denne Sten følgende: „Paa Asbo Mark ved Siden af Vejen fra Asbo til Bække findes en højtoppet Sten, der i sin Længde er en 3 Alen. Der siges, at den er sat til Erindring om, at en Kvinde der paa Stedet i gammel Tid skal være [bleven] voldtagen.“ Stenen blev kløvet og brugt til Vejen, der går forbi, da denne blev anlagt ca. 1845. Den blev kløvet, da „den ny Landevej blev anlagt“ meddeles til E. Tang Kristensen. Om Stenens Navn fortælles følgende: „En mand stjal en nat en ronvædder, fik den på nakken og listede af med den. På vejen kom han til den sten, og så vilde han hvile sig, og derfor lagde han ronvædderen op oven på stenen, imens han hvilte ryggen til siden

¹ Jfr. min Bog: Danmarks Helligkilder 1926, 112.

² Fra Ribe Amt 1903, 6.

af den. Men da stenen var noget skarp opad, og ronvædderen var stærk, så skred den ned på den anden side og tog magten over ham og trak ham lidt op fra jorden. Næste morgen fandt de manden stående der med rebet om halsen og var kvaltes. Så fik den sit navn¹. Som et Slags Sidestykke hertil anfører E. T. Kristensen følgende Træk (medd. af Chr. Weiss, Soderup ved Holbæk): „En mand havde en nat været ude at stjæle en halvvoxsen, levende Gris, som han agtede at klække på; han var lang vejs fra, og han kneblede den, for at den ikke skulde skringe, fik den i en pose og kom ud på marken med den, hvor han bandt sig den fast på ryggen, at den ikke skulde blive så besværlig at føre; men liden byrde er lang vej tung, og han var bleven træt; det kom ham derfor godt tilpas, at han kom til et rækværk ved en bro, der førte over en å. Han stillede sig med ryggen mod rækværket og lod grisen hvile derpå; den gav et spræt i posen, og manden, der ikke tænkte på noget, fik overvægten og styrtede baglænds i åen med gris og samt; da åen var temmelig dyb, og da han hverken kunde svømme eller faa løst grisen af sig, druknede de begge to.“²

4. *Sten ude i Heden Nord for Bække* er kastet af en Kæmpe, der stod ved Bække Kirke og vilde slå Vorbasse Kirke ned.³

5. *Sten ved Ferup* (Anst Herred, Lejrskov Sogn) er „en vældig sten“ kastet af en Trolde i Lejrskov Kirketårn efter Almind Kirke. Klokkeringningen i Almind Kirke havde fordrevet Trolden fra hans Høj i Almind

¹ Danske Sagn III, Nr. 286, Afskr. i D. F. S.

² Danske Sagn III, Nr. 287. Jfr. Th. Gravlund: Skelstene, 19.

³ Danske Sagn III, Nr. 134. — Jeg er Hr. Lærer *John Kvist*, Kragelund, megen Tak skyldig for Oplysninger vedrørende Stenene i Bække Sogn.

Sogn. Stenen nåede ikke fra Lejrskov Kirke til Almind Kirke, men faldt ned på Halvvejen „i en eng til *Ferup*, Lejrskov, hvor den endnu [o. 1890] ligger eller har i det mindste ligget til for kort tid siden. Man kan endnu se mærker af troldens fingre i den.“¹

6. *Sten ved Åen mellem Stubdrup og Ferup* (Anst Herred, Lejrskov Sogn) på Ferup Side er „en stor sten, som en kæmpe, der stod ved Harte kirke, kastede efter de Harte pløjefolk.“²

7. *Mariæ Synål* (Anst Herred, Anst Sogn) ved Enden af *Gamst* Mark henimod Vejen Å, er en, „som det synes, tilhugget Sten af en Bjelkes Tykkelse, 4 Al. høj, over Jorden, spids til den øverste Ende . . . som fordem menes at have tjent til Vartegn for rejsende.“³ Muligvis er Stenen en Bautasten.⁴

8. *Stor Sten i et Vandløb* (Malt Herred, Holsted Sogn). Da Kong Valdemar red til Dronning Dagmar, sank hans Hest i Bløde. Folk måtte kaste store Stene ud for at få den op. Siden da er Stedet blevet kaldt *Kongens Vase*.⁵

9. *Sten ved Folding Kirke* (Malt Herred, Folding Sogn) er kastet af en Kæmpe fra *Dover Bjærge* efter Kirken. Stenen er nu brugt til en Stenvalse.⁶

10. *Sten i Skellet mellem Vilslev og Jærnvæd Sogne* (Gørding Herred) vender sig, når den lugter nybagt Brød.⁷

11. *Kværnstenen ved Riber-Holme i Ribe Å, Øster-*

¹ Danske Sagn III, Nr. 227.

² Danske Sagn III, Nr. 85.

³ Antiquariske Annaler I [1812], 373.

⁴ Aarb. for nord. Oldk. 1876, 131.

⁵ D F S 1906/23 : 2683.

⁶ E. T. Kr. utr. Saml. i D F S. D S. ² III, A 6.

⁷ D F S. 1906/23: 2698; opt. 1922 af *Jes Duborg*.

Vedsted (Ribe Herred, Ribe Domkirkes Landsogn). Stenen er stor. „Når floden er inde, kan man ikke se den, men i ebben kan man gå ud på den. Den er omtrent en halvanden alen i tværmål og er en alen ovenfor Jorden, er flad oven på og rund som en møllesten. Den kaldes da også *Kværnstenen*. På den sten er udhugget et *K*, og det skal betyde Kjæmpe. Dernæst er der fem huller, som er mærker af fem fingre. Der fortælles, at da Ribe domkirke blev bygget, stod en kjæmpe på *Mandø* og kastede den efter kirken, men den nåede aldrig så langt. Egnen er ellers stenløs.“¹

12. *3 Sten* (Ribe Herred, *Farup* Sogn) i Farup Kirkegårdsdiges Nordside, findes iblandt de øvrige Stene i Kirkegaardsdiget i en ringe Afstand fra hverandre. I Stenene er henholdsvis 4, 6 og 8 Huller, der alle er huggede ved Menneskekraft. Arbejdet er lige begyndt på Stenene, men de er så af en eller anden Grund blevet kasserede. Sagnet fortæller, at disse Mærker i Stenene er frembragt af Neglene på en mægtig Troldehånd, som fra Vilslev Spange kastede med Sten efter Kirken i Farup, der da lige var opført.² Hullerne kan minde om Fingre, der har stukket Fordybninger i Kagedejg. I Egnen mener man vist, at det er den midterste af Stenene (med de 4 Huller), hvortil Kæmpekastsagnet knyttes. Jeg undersøgte Stenene den 9. Juli 1926.

13. *Sten i Jærne Kirkegårdsdige* (Skads Herred, Jærne Sogn) er kastet af en Kæmpe, der boede i en Høj i Skads Sogn. Han kunde ikke tåle at høre Kirkeklokkerne i Jærne. „Så vilde han en dag slå tårnet ned på Jærne kirke med en stor kampesten, som lå

¹ Danske Sagn III, Nr. 136.

² Fra Ribe Amt 1925, 281; Danske Sagn III, Nr. 212.

ved højen, for så tænkte han da at blive fri for det rangleri, der så skammeligt forstyrrede hans ro. Han slængte stenen med en sådan kraft, at den faldt ned på heden tæt nord for kirken. Nu sidder den i kirkegårdsdiget.“ I Stenen er Mærke af Kæmpens fem Fingre.¹

14. *Sten i Billum Kirkegårdsdige* (V. Horne Herred, Billum Sogn) er kastet af en Kæmpe fra Janderup Kirke efter Billum Kirke. I Stenen er Mærke af Kæmpens fem Fingre.²

15. *Sten ved Nørholm* (Ø. Horne Herred, Torstrup Sogn) ved Enden af Trappen til Hovedbygningen. Når Stenen blev flyttet, skulde der ske en Ulykke i Nærheden. Stenen er flyttet for længe siden.³ (Jfr. Nr. 1).

16. „*Påhrs Kjærk*“ i *Ølgod sogneskel* (Ø. Horne Herred, Ølgod Sogn) ude i „Krawres“. En Pige gik vild, kom tilbage til Stenen to Gange og fandt så endelig Vej hjem.⁴

17. *Sten ved Indkørselen til Kvong Præstegård* (V. Horne Herred, Kvong Sogn) er kastet af en Kæmpe ved Lyne Kirke efter Kvong Kirke. „Stenen faldt ved præstegården, lidt nordligere, og er nu indsat i et dige ved indkørselen til gården. Stenen er to alen høj og omtrent af samme bredde, og i den øverste kant er fem mærker af hans fingre.“⁵

18. *Sten ved Lønne Kirke?* (V. Horne Herred, Lønne Sogn). „*Lønne kirke* kaldes for spot *Lønnes fårest*, da den er kullet og simpel. Den har ellers

¹ Danske Sagn III, Nr. 218.

² E. T. Kr. utr. Sagnsaml. i D F S. D S III 2 A 6: 2593.

³ D F S. 1906—1: 2591.

⁴ D. F. S. 1906/23: 2579; opt. 1922 af S. Karl Hansen.

⁵ Danske Sagn III, Nr. 143.

godt nok haft tårn, men det blev slået ned af en trolld, der stod med den ene fod ved *Sønder-Bork* kirke og med den anden ved *Nørre-Bork* og så slog han med en sten til tårnet, så det fløj ud i Vesterhavet.“ I Stenen er Mærke af Troidens fem fingre.¹

¹ Danske Sagn III, Nr. 203.

Efterskrift.

Forfatteren af *Jyske Krønike* er, som påvist af *M. C. Gertz*,¹ identisk med Forfatteren af *Sakseudtoget* (*Compendium Saxonis*). *Jyske Krønike* slutter sig også direkte til *Sakseudtoget* som en Fortsættelse deraf op til År 1340. I *Sakseudtoget* er to Fortællinger: 1) om Kirken, der ligger mellem de to Jellingehøje, 2) om Harald Blåtands Sten på Bække Mark („quod audiens Haraldus, dimisso lapide, *scilicet in campo Bekki*, iussit sociis ad bellum se parare;“. .)², der leder Tanken hen på, at Forfatteren må have været en Jyde fra den sydlige Del af Nørrejylland eller fra den nordlige Del af Sønderjylland. Han var måske en gejstlig Mand og må være død snart efter 1342. Det er altså ham, der oprindeligt har indført Bækkestenen i Literaturen.

¹ *Scriptores minores* (1917) I, 202; jfr. *Erik Arup* i *Årb. f. nord. Oldk.* 1926, 30 f.

² *Scriptores minores* I, 356. (Paa Dansk: Da Harald hørte dette (om Sønnens Oprør), lod han Stenen ligge, nemlig paa Bække Mark, og befalede sine Ledsagere at berede sig til Krig“).